

Pamětní místa.

**Topografie soudobé paměti národa a její reflexe
(certifikovaná metodika)**

Barbora Čermáková

Markéta Devátá

Realizováno jako součást projektu s názvem „Příběhy míst. Topografie soudobé paměti národa“, vedeného pod identifikačním číslem DF11PO1OVV034 (Program aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity MK ČR)

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.

červen 2015

Stručná charakteristika výsledku

název	Pamětní místa. Topografie soudobé paměti národa a její reflexe
druh	certifikovaná metodika
autoři	Barbora Čermáková, Markéta Devátá
opONENTI	prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc., prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc.
anotace	Metodika „Pamětní místa. Topografie soudobé paměti národa a její reflexe“ se zabývá metodickým uchopením fenoménu pamětního místa jako základního prvku paměťových studií. Ukazuje způsob stanovení pravidel (kritérií pro zařazení) i význam pojmenování výjimek (posouzení z pohledu celku, souvztažnost pamětních míst). Dále metodika rozpracovává popis a dokumentaci pamětního místa a uvádí možné způsoby zpracování získaných dat, jež jsou nutným předpokladem pro odbornou analýzu a interpretaci.
dostupnost	Metodika je dostupná na odkazu: http://www.usd.cas.cz/wp-content/uploads/2013/06/metodika_Pametni_mista.pdf
ekonomické parametry	Výsledek je poskytnut bezplatně.
vlastník	Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.

Obsah

Cíle a uplatnění metodiky 4

Vlastní popis metodiky 5

Definice pamětního místa

Kritéria pro zařazení mezi pamětní místa na komunistický režim

Negativní vymezení pamětního místa a souvztažnost pamětních míst

Popis pamětního místa

Metodika jako součást projektu

Srovnání novosti postupů 15

Popis uplatnění certifikované metodiky 17

Seznam použité literatury 18

Cíle a uplatnění metodiky

Projekt „Příběhy míst. Topografie soudobé paměti národa“ se soustředí na výzkum pamětních míst v České republice, která reflektují komunistický režim z let 1948–1989. Jedná se zatím o nejobsáhlejší výzkum tohoto tématu. Inspirací mohou být zpracování pamětních míst v zahraničí, především německou nadací Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur, která se vzpomínkovou kulturou na období komunistických diktatur v postkomunistických zemích dlouhodobě zabývá (viz dále).

Do konce června 2015 se podařilo shromáždit údaje o 560 pamětních míst. Na jejich základě byla sestavena databáze, která se soustředí na detailní popis jednotlivých míst (podobně jako část projektu oral history nebo studie k tématu), dále specializovaná mapa (založená na statických údajích a podávající charakteristiku obecných trendů).

V rámci projektu „Příběhy míst. Topografie soudobé paměti národa“ vznikl unikátní soubor dat, který dokládá reflexi soukromých osob, spolků i oficiálních úřadů k minulosti z let 1948–1989. Velké množství shromažďovaných dat by nemohlo být správně vyhodnoceno bez propracované metodiky. Metodika se zabývá v první řadě definicí předmětu bádání, tj. pamětního místa. Vymezení se ukázalo být nutné k filtraci připomínek, především v případě hraničních případů. Dále metodika rozpracovává popis pamětního místa a uvádí možné způsoby zpracování získaných dat.

Metodika je určena pro knihovníky, archiváře, kurátory sbírek muzeí a galerií (např. při popisu pamětních míst v péči institucí). Může sloužit i pedagogům a studentům středních škol jako metodická pomůcka pro různé společenskovední projekty (např. při mapování pamětních míst konkrétního regionu) a uplatnění může nalézt i v rámci výuky historie na vysokých školách jako materiál zabývající se paměťovou kulturou, jež představuje jeden z mnoha historiografických přístupů k poznávání minulosti.

Vlastní popis metodiky

Definice pamětního místa

Pamětní místa v obecném slova smyslu jsou symbolická ztvárnění minulosti a zároveň jsou ukazatelem hodnot, jež jsou součástí vytvářené kolektivní identity. Reflektují, doplňují, či dokonce rozporují minulost podávanou „oficiálním“ dějepisem a vypovídají o vztahu společnosti ke své historii. Udržují paměť na „malé“ události dějin, které by jinak – nezachyceny „velkými“ dějinami – upadly do zapomnění.

Termín pamětní místo uvedl do historiografického diskursu francouzský historik Pierre Nora. Základní dílo o francouzských místech paměti (*lieux de mémoire*), jež vzniklo pod jeho vedením, vedlo k adaptaci tohoto historiografického přístupu mnoha společenskými vědami a jednotlivými národními historiografiemi.¹ Vedle národních míst paměti se rozvíjejí i různé transnacionální či binacionální přístupy.²

V projektu „Příběhy míst“ jsme se snažili o konkrétní vymezení pamětního místa s ohledem na nutnost selekce míst při sestavování databáze, se znalostí dat, která chceme u míst popisovat, a se zřetelem na budoucí zpracování (v první řadě na připravované výstupy projektu).

Dokumentací pamětních míst a především zmapováním, jaké důvody vedly k jejich vzniku a jaký symbolický obsah nesou, chceme konstituovat obraz, jak je minulost reprodukována, aktualizována, znovu prožívána, případně politizována a využívána v současnosti.

Definice pamětního místa ve výzkumu projektu „Pamětní místa. Topografie soudobé paměti národa a její reflexe“:

PAMĚTNÍ MÍSTO

= umělecké dílo či jiný věcný artefakt (například pamětní deska, socha, pomník, památník), nebo veřejný prostor (budova, vymezený prostor v krajině)

= hlavním a charakteristickým rysem doprovázející instalaci a trvání místa je vytváření kolektivní historické paměti, případně je veřejností jako pamětní (památné) místo už vnímáno

¹ NORA, Pierre et al.: *Les lieux de mémoire*. Paris: Gallimard 1984–1992, 7 vols.; FRANÇOIS, Etienne – SCHULZE, Hagen (eds.): *Deutsche Erinnerungsorte*. München: C. H. Beck 2001 – 2002, 2 vols.; SABROW, Martin (ed.): *Erinnerungsorte der DDR*. München: C. H. Beck 2009; HLAVAČKA, Milan – MARÈS, Antoine – POKORNÁ, Magdaléna: *Paměť míst, událostí a osobností*. Historie jako identita a manipulace. Praha: Historický ústav 2011 ad.

² DEN BOER, Pim et al.: *Europäische Erinnerungsorte*. München: C. H. Beck 2012, 3 vols.; HAHN, Hans Henning – TRABA, Robert (eds.): *Deutsch-Polnische Erinnerungsorte*. Paderborn: Schöningh 2012 – 2013, 5 vols.

PAMĚTNÍ MÍSTO NA KOMUNISTICKÝ REŽIM

= pamětní místa v konkrétní nebo symbolické rovině reflektující události z let 1948–1989

= pamětní místa připomínají osobnosti, jejichž osud výrazně ovlivnil politický a společenský vývoj po roce 1948 (tj. události spojené s převzetím moci KSČ v únoru 1948) až po pád komunismu (události z listopadu a prosince 1989)

= pamětního místa existují jako prostor komemorace na události spojené s obdobím vlády Komunistické strany Československa

Kritéria pro zařazení mezi pamětní místa na komunistický režim

V rámci metodiky výběru a popisu pamětních míst jsme obecnou definici pamětního místa rozšířili o kritéria, jež by jednoznačným způsobem určila zařazení místa do zkoumané skupiny pamětních míst. Definice kritérií se ukázala být stejně důležitá jako definice samotná.

Kritérium chápeme jako hlavní roli / funkci / význam připomínky. V tomto případě je zásadní odpověď na otázku: Co z období 1948–1989 pamětní místo připomíná? / Jaká je funkce místa? / Jaký obraz o komunistickém režimu pamětní místo podává? Odpověď nemusí být jednoznačná, neboť pamětní místo může splňovat jednu nebo i více funkcí. Tato role pamětního místa se může časem vyvíjet, pamětní místo může být rozšířeno, případně získá s odstupem času jiný kontext. A právě pro potřebu definování možných funkcí pamětních míst jsme zavedli systém několika kritérií se schematickým pojmenováním.

Mezi pamětní místa na komunistický režim byly zařazeny takové připomínky, které splňovaly alespoň jednu z následujících podmínek:

UDÁLOST

= pamětní místo se vztahuje ke konkrétní historické události z období komunismu (reálně existující místo historického významu)

AKTÉR

= pamětní místo připomíná osobnost, jejíž život se výrazně profiloval v letech 1948–1989, a toto období je na artefaktu zmíněno

SYMBOL

= pamětní místo vzniklo jako symbolická připomínka události spadající do období komunistického režimu (politický, společenský a mediální význam)

OSVĚTA

= pamětní místo komunistickou minulost představuje a zároveň se s ní i vyrovnává (muzea, exteriérové expozice, naučné stezky), významná edukativní funkce

KONTRA

= pamětní místu doprovází už existující připomínku, často s cílem poukázat na dobově podmíněný propagandistický záměr původního pamětního místa, případně se jedná o spontánně vzniklé místo, které s odstupem získalo charakter pamětního místa na komunistický režim

Funkce pamětního místa zpravidla zůstává po dobu jeho existence konstantní. Často však může být místo popsáno více než jedním kritériem. V rámci výzkumu pamětních míst jsme za určující pro zařazení pamětního místa sledovali kritéria v okamžiku posuzování zápisu. Příklady rozhodování dokládá tabulka č. 1.

Zařazení pamětního místa do projektu mohla také ovlivnit souvztažnost pamětních míst, případně zvažování výjimečnosti místa, ke kterému nelze jednoznačně přiřadit alespoň jedno z kritérií. Těmto případům se věnuje samostatná kapitola.

Tabulka č. 1 – Příklad vyhodnocování kritérií pamětního místa

název pamětního místa	stručná charakteristika	splňující kritérium	výsledek
Nové Domky Památník likvidace železné opony	Pomník na místě, 23. prosince 1989 ministři zahraničních věcí Československa a Německa přestřihli dráty železné opony.	U (reálné místo události, shodná lokace)	+
Nová Paka Pamětní deska Vladimíru Cermanovi	Pamětní deska na bývalém hotelu Centrál byla odhalena čtyřicet let po vynesení rozsudku smrti nad Vladimírem Cermanem v soudním procesu, který se odehrál v tomto hotelu.	U (reálné místo události) A (místo věnované Vladimíru Cermanovi, oběti komunistickému režimu)	+
Plzeň Pamětní deska Antonína Lišky	Deska generála Lišky připomíná jeho působení v RAF.	A (místo věnované gen. Liškovi, ale na desce není zmíněno období 1948-1989)	-
Hronov Pomník obětem komunismu	Pamětní deska obětem komunismu s citátem Aloise Jiráska.	S (symbolická připomínka zkoumaného období)	+
Litomyšl Socha Zdeňka Nejedlého	Socha Zdeňka Nejedlého byla v roce 1992 opatřena dodatečným nápisem zmiňující rozporuplnou roli, především jako politika v 50. letech.	K (pamětní místo komentující již existující místo)	+
Praha Stalinův pomník	Monumentální sousoší na Letné bylo součástí veřejného prostoru mezi lety 1955-1962. Zachovaly se základy a úprava okolí pomníku.	K (dnes již neexistující místo, které není nijak „komentováno“)	-
Bílá Voda Muzeum Bílá Voda	Obecní muzeum s trvalou expozicí „Historie internace, izolace a integrace“ (připomínka represí vůči řeholním sestrám)	O (muzejní expozice věnovaná a priori období komunistického režimu v Československu a přímým dopadům v místě)	+
Praha PopMuseum	Muzeum se stálou expozicí věnované historii hudby 20. století	O (muzejní expozice má těžiště v prezentaci hudební historie, komunistický režim není hlavním předmětem zájmu)	-
Praha Pamětní deska Jaroslava Heyrovského	Pamětní deska na budově Chemického ústavu připomíná nositele Nobelovy ceny z roku 1959.	A (místo věnované Jaroslavu Heyrovskému, jeho činnost spadá do období 1948-1989, místo není reflexí komunistického režimu)	-

Negativní vymezení pamětního místa a souvztažnost pamětních míst

Definici kritérií, které jsou předpokladem pro začlenění do zkoumaného souboru míst, můžeme také ohraničit negativním vymezením s cílem maximálně zamezit sporným situacím.

MEZI PAMĚTNÍ MÍSTA NA KOMUNISTICKÝ REŽIM NEZAŘAZUJEME

- = demontované sochy a další artefakty dedikované především komunistickým představitelům
- = místa pojmenovaná po významných osobnostech, bez existence konkrétního artefaktu (např. ulice, náměstí, letiště)
- = místa spojená s událostmi, institucemi nebo osobnostmi, která ale nevstoupila do kolektivní paměti (sídlo úřadu), nebo vstoupila do kolektivní paměti bez existence konkrétního artefaktu („hrádeček“, Bartolomějská)
- = části uměleckých a historických expozic muzeí a galerií, které se věnují danému období, ale těžiště mají v jiné hlavní funkci, než je reflexe komunistického režimu

Rozhodnutí o tom, zda pamětní místo patří do zkoumaného souboru míst, závisí na kritériích a také na vlastnostech celku, tj. na souvztažnosti mezi pamětními místy.

MEZI PAMĚTNÍ MÍSTA NA KOMUNISTICKÝ REŽIM ZAŘAZUJEME

- = dvě nebo více míst připomíná jednu osobnost, pamětní místa posuzujeme jako samostatný celek (tj. do souboru míst jsou začleněny všechny připomínky jedné osobnosti, vč. těch, které nesplňují kritéria, resp. je splňují jen částečně)
- = místo mající charakter expozice uměleckého díla (často přechodného charakteru), ale jeho instalace volně nebo přímo navazuje na „zažité“ pamětní místo
- = „čestná“ místa, místa s mimořádným významem (např. čestná pohřebiště, Václavské náměstí)

Vyhodnocení v tomto případě je podmíněno hodnocením celku (hodnocení pamětního místa jednotlivě označujeme jako 1. kolo, hodnocení pamětního místa jako celku je popsáno jako 2. kolo). Příklad vyhodnocování uvádí tabulka č. 2.

Tabulka č. 2 – Příklad posuzování celku pamětních míst

název pamětního místa	stručná charakteristika	splňující kritérium	1. kolo	2. kolo
CELEK VÁCLAV ČERNÝ				
Praha Pamětní deska Václavu Černému	Pamětní deska připomíná působení Václava Černého, v roli bojovníka a aktivisty.	A (místo věnované Václavu Černému, zmíněna jeho role v komunistickém režimu)	+	+
Česká Čermná Pamětní deska Václavu Černému	Pamětní deska připomíná dětství Václava Černého.	A (místo věnované Václavu Černému, není reflexí komunistického režimu)	-	+

DO SOUBORU BYLA ZAČLENĚNA OBĚ PAMĚTNÍ MÍSTA

název pamětního místa	stručná charakteristika	splňující kritérium	1. kolo	2. kolo
CELEK JAN PALACH (výběr)				
Mělník Pomník „Pocta Janu Palachovi“	Pomník odkazující na Jana Palacha před gymnáziem, jehož jméno nese.	A (místo věnované Janu Palachovi, jak dokládá i text na pomníku)	+	+
Brno Plastika „Jan Palach“	Plastika, hořící pochodeň s postavou ženy vystupující z plamenů, je uměleckým ztvárněním symbolu Palachova činu. Iniciátor dedikoval dílo československé veřejnosti.	(umělecké dílo, nepřímá reflexe komunistického režimu)	-	+

DO SOUBORU BYLA ZAČLENĚNA OBĚ PAMĚTNÍ MÍSTA

Popis pamětního místa

Každé pamětní místo bylo ověřeno přímo na místě v terénu a zdokumentováno. Standardizovaný zápis počítá s informacemi o poloze (GPS, adresa, okres, kraj, slovní popis místa), datací (rok odhalení, rok připomínané události), vlastním popisem vč. doplňujících poznámek (literatura, webové odkazy). Samozřejmostí je také fotografická dokumentace.

PAMĚTNÍ MÍSTO

jedinečná informace: popis vzhledu, okolností vzniku a odhalení, stručná informace o události nebo osobnosti, kterou pamětní místo připomíná

standardizované informace: adresa, GPS, literatura, rok odhalení, www

příloha: mapa, obrazová dokumentace

Pro zpracování pamětních míst jako celku bylo klíčové stanovení tematických kategorií a chronologické a geografické strukturace, jež se týkají místa samotného (tj. datace a okolnosti odhalení), tak připomínané události (téma a období připomínky). Sledujeme tři základní charakteristiky: rozdělení dle regionu, tématu, a na časové ose. Každé pamětní místo bylo popsáno maximem strukturovaných položek.

Rozdělení pamětních míst dle regionů

Regionální členění je jednou ze základních charakteristik popisu pamětního místa. V popisu místa je definováno opakovaně (konkrétní poloha, přesná adresa, okres, kraj). Přesná poloha slouží k určení místa na mapě. Tento údaj navíc může být doplněn slovním popisem (např. popis cesty k pamětnímu místu, které se nachází mimo zástavbu, nebo poznámka, kde se pamětní místo přesně nachází na budově, event. uvnitř budovy). Důležitá je také poznámka o dostupnosti. Část pamětních míst není běžně veřejnosti přístupná (věznice, soukromé objekty).

Členění dle regionu zahrnuje kraje v České republice a pak také města Brno a Prahu. Četnost pamětních míst v obou metropolích je vysoká a v Praze se nachází mnoho pamětních míst s celostátním významem, které mají symbolický charakter a místo je symbolem pro celou Českou republiku. Jako samostatný region je uvedeno také Brno (na úrovni krajů), aby nedocházelo ke zkreslení v rámci Jihomoravského kraje.

Slovní popis geografické polohy koresponduje s přesnou lokací GPS, kdy zobrazení na mapě vytváří i odkazy na další pamětní místa.

Rozdělení pamětních míst dle témat

Uživatelsky vhodnou pomůckou je tematické členění pamětních míst. Jednotlivá témata jsou stanovena obecně, zahrnují celé zkoumané období (byť těžiště se může nacházet pouze v určitém dílčím období) a některá pamětní místa mohou být charakterizována i více než jedním tématem. Velmi často se témata protínají.

Přehled kategorizovaných témat:

- Armáda a druhý odboj
- Církev
- Disent
- Exil a emigrace
- Intelektuálové v opozici
- Kolektivizace
- Listopad 89
- Občanský odpor
- Politická opozice
- Politické procesy
- Pomocné technické prapory a pracovní tábory
- Pražské jaro a invaze
- Skautské hnutí a vzdorující mládež
- Sokol a Orel
- Symbolická pamětní místa
- Underground
- Věznění
- Zaniklá pamětní místa
- Železná opona

Rozdělení pamětních míst na časové ose

Charakteristika pamětního místa s ohledem na časové určení je využita třemi způsoby:

- rok odhalení pamětního místa (v případě opakovaného odhalení nebo úpravy místa je ponechána první datace)
- rok připomínané události (váže se na událost, kterou pamětní místo reflektuje, preferujeme dataci zmíněnou na pamětní desce, pomníku atd.)
- připomínané období (součást vyhledávacího formuláře, každé pamětní místo je datováno také rámcově období, 1948 / 50. léta / 60. léta / 1968 / 1969 / normalizace / 17. 11. 1989)

Metodika jako součást projektu

Stanovení metodiky určující a popisující pamětní místo bylo základním předpokladem zpracování dalších vstupů projektu. Už při sestavování metodiky jsme přihlíželi k možnosti, jak využít vlastní metodiku v ostatních výstupech.

Základní definice pamětního místa zůstává pro všechny fáze a výstupy projektu stejná. Pomocným prvkem, který nám umožňuje jistou variabilitu, jsou kritéria pro zařazení mezi pamětní místa. Tyto charakteristiky zaručují plošný přehled, nutný například při výběru pamětních míst vhodných k prezentaci, a také v nadhledu předkládají systematické odlišení jednotlivých výstupů.

Grafické znázornění jednotlivých kritérií nabízí schéma č. 1. Databáze projektu shromažďovala informace o všech pamětních místech, rozvržení výběru pamětních míst pro další výstupy znázorňuje schéma č. 2.

Navržené schéma využívá názvu kritérií zjednodušeně označené jako UDÁLOST (reálně existující místo historického významu, konkrétní historická událost), AKTÉR (pamětní místo připomíná osobnost z let 1948–1989), SYMBOL (symbolická připomínka události spadající do období komunistického režimu), OSVĚTA (muzea, exteriérové expozice, naučné stezky), KONTRA („komentář“ k existující připomínce, spontánně vzniklé místo, které s odstupem získalo charakter pamětního místa). Pamětní místa musí splňovat alespoň jedno z kritérií. Kritéria se však mohou v konkrétních případech prolínat, jak naznačuje samotné schéma.

Schéma č. 1 – Kritéria pro zařazení mezi pamětní místa

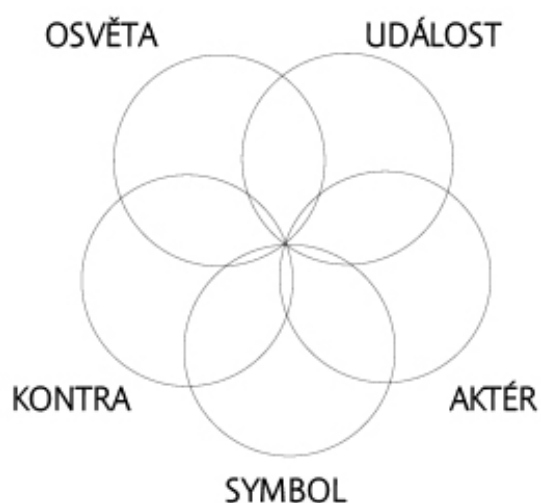
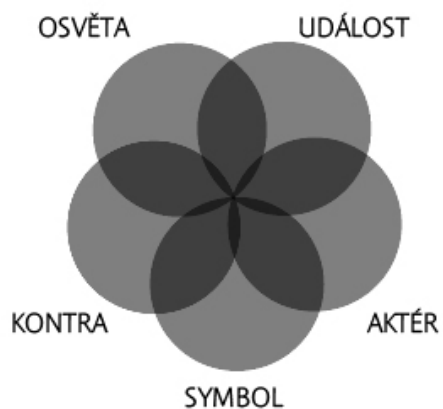
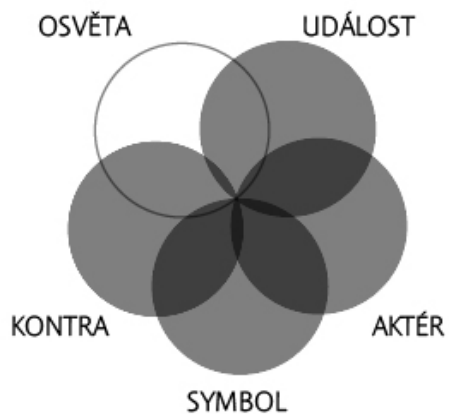

Schéma č. 2 – Varianty výběru pamětních míst pro výstupy projektu

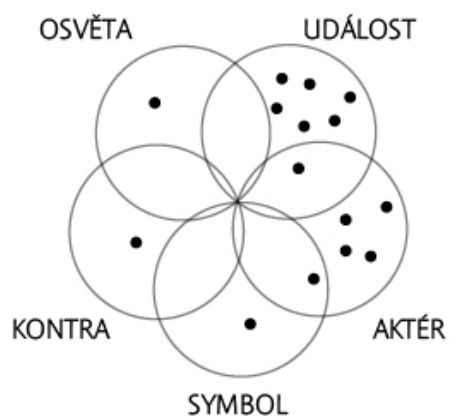
DATABÁZE

KATALOG

VÝSTAVA

Pamětní místa prezentuje webová aplikace, připravuje se také knižní vydání (katalog). Zároveň s databází a webovou aplikací se rozvíjí část projektu „oral history“ – rozhovory s iniciátory a garanty pamětních míst. Proběhla putovní výstava „Pamětní místa na komunistický režim“, zaměřená na školy a spojená s doprovodným programem o roli pamětních míst a formování kolektivní historické paměti.

Srovnání novosti postupů

Až odstup 25 let od pádu komunistického režimu umožnil důkladné bádání reflexe soudobých dějin. Samotná pamětní místa neustále vznikají, byť nepředpokládáme dramatický nárůst v budoucí době. Korekce počtu pamětních míst nebude zasahovat do základního vymezení pamětních míst, do tematického nebo geografického rozčlenění, do formátu popisu jednotlivých míst. Metodika byla sestavena tak, aby byla využitelná v době svého vzniku i v budoucnosti.

Metodika vznikla na základě několikaleté praxe sběru dat a jejich zpracování, která spočívala v propojení tradiční pramenné heuristiky (historické archivy, archivy médií) s průzkumem v terénu (dotazování v regionu, dohledávání iniciátorů, pamětníků) a se spoluprací s celostátními i regionálními institucemi (zájmová sdružení, spolky, místní úřady). Rovněž popis jednotlivých pamětních je koncipován tak, aby předložil uživateli co možná nejširší kontextualizaci – nejen politicko-historickou, ale i kulturně-společenskou.

Pokud můžeme soudit, žádný obdobný výzkum v této šíři nebyl uskutečněn. Jakkoli paměť na komunismus nestojí stranou historiografického bádání, věnuje se tato produkce analýze a interpretaci vzniku a transformace paměti komunismu v postkomunistickém období převážně jen na základě sond do vzpomínkové kultury a za pomoci různě akcentovaných interdisciplinárních přístupů (historického, antropologického, kulturologického či sociologického).³ I produkce německé nadace Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur, která se vzpomínkovou kulturou na období komunistických diktatur v postkomunistických zemích dlouhodobě zabývá a jejímiž přístupy jsme se v počátcích projektu inspirovali, nemůže nabídnout výsledky takto komplexně pojatého výzkumu, neboť ve své většině zpracovává konkrétní tematiku s relevancí na paměť komunismu – např. ukrajinský hladomor či politický teror v 30. letech 20. století v Sovětském svazu, oběti maďarské revoluce 1956, potlačení Pražského jara apod. I v případě, že výzkum zahrnuje celé období panování komunistického režimu, věnuje se jen zpracování komemorace jeho obětí (oběti komunismu v Bělorusku)⁴, což pravděpodobně souvisí s v Německu rozšířeným přístupem pohlížet na pamětní místa v dichotomii „negativní“ připomínky (komemorace obětí) či naopak „pozitivní“ (připomínky protagonistů odporu, pád nedemokratických režimů a jejich symbolů).⁵ V tomto smyslu spočívá inovativnost postupů zvolených v tomto projektu jak v definování okruhu pamětních míst, tak i v jejich kategorizaci,

---

³ TODOROVA, Maria – DIMOU, Augusta – TROEBST, Stefan: *Remembering Communism. Private and Public Recollections of Lived Experience in Southeast Europe*. Budapest – New York: Central European University Press 2014.

⁴ KAMINSKY, A. (ed.): *Erinnerungsorte an den Holodomor 1932/33 in der Ukraine*. Berlin: Aufarbeitung der SED-Diktatur 2008; KAMINSKY, A. (ed.): *Erinnerungsorte an den Massenterror 1937/38, Russische Föderation*. Ibidem 2007; KAMINSKY, A. (ed.): *Gedenkorte zur Erinnerung an die ungarische Revolution 1956 in Budapest*. Ibidem 2006; KAMINSKY, A. (ed.): *Erinnerungsorte an die Niederschlagung des Prager Frühlings 1968*. Ibidem 2008.

⁵ KAMINSKY, A. (ed.): *Erinnerungsorte an die Opfer des Kommunismus Belarus*. Berlin: Metropol Verlag 2011; VEEN, Hans-Joachim – KNIGGE, Volkhard (eds.): *Denkmäler demokratischer Umbrüche nach 1945*. Köln: Böhlau 2014.

jejichž cílem bylo od počátku postihnout paměťovou kulturu vztahující se k období komunismu v co nejširším rejstříku.

Při dokumentování pamětních míst jsme byli svědky nejen procesu vytváření paměti, ale i jejího potlačování a zanikání. Sledovali jsme příběhy nevzniklých pamětních míst, které charakterizuje snaha (nejednoznačnou) paměť potlačit a jež provázela silná politizace výkladů minulosti, ale také příběhy prosazování „nové“ paměti, jejíž autentičnost není vždy přesvědčivá. Současně jsme pozorovali, jak se doba panování komunistického režimu, od níž nás nyní dělí již celé čtvrtstoletí, pozvolna stává „jen“ součástí dějin uplynulého století a jak se zmínky o ní – na pozadí celoživotních příběhů 20. století – z komemorace pomalu vytrácejí.

Popis uplatnění certifikované metodiky

Projekt věnovaný pamětním místům přináší cenné informace pro státní správu, krajské a místní úřady, spolkové a vzdělávací instituce (muzea ad.) i pro širokou veřejnost. Odborné veřejnosti – historikům, sociologům, kunsthistorikům, politologům ad. – poskytuje analyzovaný materiálový soubor, jehož výchozí data mohou být využita i k dalšímu odbornému zpracování. V neposlední řadě jsou výstupy projektu vhodnou edukativní pomůckou pro školy, zejména pro výuku dějepisu a základů společenských věd. Specializovaná mapa může být použita jako historický atlas i jako určitá metodika pro koncipování různých školních projektů s obdobnou tematikou.

Metodika je určena pro odborné pracovníky paměťových institucí, například pro knihovníky, archiváře, kurátory sbírek muzeí a galerií, zaměstnance místních úřadů a úřadů památkové péče (lze předpokládat, že část pamětních míst se nachází v péči uvedených institucí). Podchycení pamětních míst – nejen na zkoumané období – je základním předpokladem péče o daná místa. V tomto ohledu může evidence posloužit také úřadům samosprávy a státní správy na obecní, městské i krajské úrovni. Důkladná evidence je také dobrým zdrojem pro následný výzkum (např. kunsthistorický, historický, sociologický apod. Metodika může sloužit i pedagogům a studentům středních škol jako metodická pomůcka pro různé společensko-vědní projekty (např. při mapování pamětních míst konkrétního regionu) a uplatnění může nalézt i v rámci výuky historie na vysokých školách jako materiál zabývající se paměťovou kulturou, jež představuje jeden z mnoha historiografických přístupů k poznávání minulosti.

Seznam související literatury

- ČINÁTL, Kamil: *Naše české minulosti, aneb, Jak vzpomínáme*. Praha: NLN, 2014.
- DEN BOER, Pim et al.: *Europäische Erinnerungsorte*. München: C. H. Beck 2012, 3 vols.
- FRANÇOIS, Etienne – SCHULZE, Hagen (eds.): *Deutsche Erinnerungsorte*. München: C. H. Beck 2001 – 2002, 2 vols.
- HAHN, Hans Henning – HEIN-KIRCHER, Heidi – KOCHANOWSKA-NIEBORAK, Anna: *Erinnerungskultur und Versöhnungskitsch*. Marburg: Herder-Institut, 2008.
- HAHN, Hans Henning – TRABA, Robert (eds.): *Deutsch-Polnische Erinnerungsorte*. Paderborn: Schöningh 2012 – 2013, 5 vols.
- HALBWACHS, Maurice: *Kolektivní paměť*. Praha: SLON, 2009.
- HLAVAČKA, Milan – MARÈS, Antoine – POKORNÁ, Magdaléna: *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha: Historický ústav, 2011.
- HOLUBEC, Stanislav: *Ještě nejsme za vodou: obrazy druhých a historická paměť v období postkomunistické transformace*. Praha: Scriptorium, 2015.
- KAMINSKY, Anna (ed.): *Erinnerungsorte an den Holodomor 1932/33 in der Ukraine*. Berlin: Aufarbeitung der SED-Diktatur 2008.
- KAMINSKY, Anna (ed.): *Erinnerungsorte an den Massenterror 1937/38*, Russische Föderation. Berlin: Stiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur 2007.
- KAMINSKY, A. (ed.): *Erinnerungsorte an die Opfer des Kommunismus Belarus*. Berlin: Metropol Verlag 2011
- KAMINSKY, Anna (ed.): *Orte des Erinnerns. Gedenkzeichen, Gedenkstätten und Museen zur Diktatur in SBZ und DDR*. Berlin: Ch. Links, 2007.
- KAMINSKY, Anna (ed.): *Gedenkort zur Erinnerung an die ungarische Revolution 1956 in Budapest*. Berlin: Aufarbeitung der SED-Diktatur 2006.
- KULA, Marcin: *Krótki raport o użytkowaniu historii*. Warszawa: PWN, 2004.
- KULA, Marcin: *Nośniki pamięci historycznej*. Warszawa: DiG, 2002.
- MASLOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří: *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2014.
- MAYER, Françoise: *Češi a jejich komunismus: paměť a politická identita*. Praha: Argo, 2009.
- MINK, Georges – NEUMAYER, Laure: *History, memory and politics in Central and Eastern Europe: memory games*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013.
- MICHELA, Miroslav: *Paměťová studia. Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny a FF UK, 2015.
- NORA, Pierre: *Les Lieux de mémoire*. Paris: Gallimard 1984, 1986, 1992.
- NORA, Pierre: *Mezi pamětí a historií: problematika míst. Město. Antologie francouzských společenských věd*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1996.

LABISCHOVÁ, Denisa: *Co si uchováme v paměti?: empirický výzkum historického vědomí*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2013.

SABROW, Martin (ed.): *Erinnerungsorte der DDR*. München: C. H. Beck 2009.

ŠUBRT, Jiří – VINOPAL, Jiří: *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*. Praha: Karolinum, 2013.

ŠUSTROVÁ, Radka – HÉDLOVÁ, Luba: *Česká paměť: národ, dějiny a místa paměti*. Praha: Academia, 2014.

TODOROVA, Maria – DIMOU, Augusta – TROEBST, Stefan: *Remembering Communism. Private and Public Recollections of Lived Experience in Southeast Europe*. Budapest – New York: Central European University Press 2014.

VAŠÍČEK, Zdeněk – MAYER, Françoise: *Minulost a současnost, paměť a dějiny*. Brno: CDK, 2008.

VEEN, Hans-Joachim – KNIGGE, Volkhard (eds.): *Denkmäler demokratischer Umbrüche nach 1945*. Köln: Böhlau 2014.

Seznamy publikací, které předcházely metodice

VILÍMEK, Tomáš. Denkmäler und Erinnerungsorte in der Tschechischen Republik nach 1989. In: *Opfer und Helden*. Köln-Weimar-Wien: Böhlau Verlag, 2014.